

ศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในศตวรรษที่ 21

Skill potential of 9 sermons in the 21st century

พระมหาหลวงทอง อุตตมจิตโต (หล้าชาญ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Maha Lao Thong Uttamacitto (Lah Chan)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: gold174771@gmail.com

(Received : December 15, 2022 ; Revised : December 16, 2022 ; Accepted : December 20, 2022)

บทคัดย่อ

บทความนี้ ศึกษาศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในศตวรรษที่ 21 ศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้ มีคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 3 องค์ประกอบ 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต 2) ทักษะการทำงาน 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด ก็คือทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

คำสำคัญ : ศักยภาพด้านทักษะ, พระเปรียญธรรม 9 ประโยค, ในศตวรรษที่ 21

Abstract

This article studies the potential of the skills of the 9 sentences of the dharma in the 21st century. The potential or the qualities of the monks who perform the duties of Buddhism to be the role model in finding the potential or the true qualities of the 9 sentences of the dharma. Characteristics of religious monks There are basic characteristics necessary in the 21st century. 3 components 1) Future learning skills 2) Working skills 3) Skills to live together in society by the skills of the 21st century, the most important Is the learning skill resulting in changes in learning management for children in the 21st century, but today there are new, different phenomena Will focus on lifelong learning

Keyword: skill potential, 9 sentences of dharma, in the 21st century

คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในอดีตได้ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธรูปศาสนาอุลัทธิภายนอกย่ำยี ประชาชน มัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธรูปศาสนา ทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียน พระปริยัติธรรมขึ้นเหมือนในครั้งกรุงสุโขทัย ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการ สอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใส่ พระทัยพัฒนาการพระพุทธรูปศาสนา ทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่รวมกันอีกครั้งหนึ่ง ทรง แต่งตั้งสมณศักดิ์และสถาปนาพระอารามหลายแห่งให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์และ วิปัสสนาธุระ พระพุทธรูปศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง(สมศักดิ์ บุญปุ:2563) การศึกษาสำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ มี 8 ชั้น คือ ประโยค 1-2, เปรียญธรรม 3, เปรียญธรรม 4, เปรียญธรรม 5, เปรียญธรรม 6, เปรียญธรรม 7, เปรียญธรรม 8 และเปรียญธรรม 9, ซึ่งปัจจุบันเพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาอย่างเข้าใจและลึกซึ้ง จึงต้องมีการพัฒนาด้านทักษะในการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการศึกษาสืบทอดไป

บทความนี้จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในยุคไทยแลนด์ 4.0 เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านทักษะที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ

ศักยภาพ หมายถึง การรู้จักตัวเองว่ากำลังทำอะไรอยู่ และสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีสติ และนำสิ่งที่มีอยู่เหล่านี้มาสร้างด้วยตนเองให้นำไปสู่ความสำเร็จ(เศียร เศวต:2532) ศักยภาพของคน คือ มวลรวมของความสามารถ ทักษะ ความรู้ประสบการณ์เจตคติความมุ่งมั่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่เขามีและจะมีวิสัยความสามารถในการที่จะมีส่วนให้ส่งมอบผลงานได้ตามหรือเกินความคาดหวัง ศักยภาพจึงจัดเป็นทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ (intangible assets) และเป็นสิ่งที่สำคัญในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เน้นภูมิความรู้ ภูมิปัญญา และภูมิธรรม เพื่อพัฒนาสังคมโลกในทุกด้าน(วิระวัฒน์ ปันนิตามัย:2544) ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและคุณลักษณะที่ตกตะกอนติดตัว นอกจากความรู้ในเนื้อหาวิชาหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ หลักรวมกัน 9 ด้าน(กองวิจัยทางการศึกษา:2543) ดังนี้

- 1) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในอนาคตประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร
- 2) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม
- 3) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้ความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา

ได้มีนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของศักยภาพไว้หลายคำและมีคำที่เรียกแตกต่างกันออกไปบางท่านเรียกว่า “ขีดความสามารถ” บางท่านเรียกว่า “สมรรถนะ” บ้าง ถึงแม้ว่าจะเรียกแตกต่างกันออกไป แต่ล้วนแล้วมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Competency” ทั้งสิ้น(สุกัญญา รัตมีธรรมโชติ:2548)

สรุปได้ว่า ความหมายศักยภาพ คือ ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีสติมาสร้างด้วยตนเองซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ ดังนี้

- 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร
- 2) ทักษะการทำงาน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม
- 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้รับความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา

องค์ประกอบศักยภาพด้านทักษะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 อธิบายว่า ทักษะ หมายถึง ความชำนาญมาจากคำภาษาอังกฤษว่า skill นอกจากนี้ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัยยังได้ขยายความของคำว่า ทักษะ (skill) มากขึ้นว่าหมายถึง ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา หรือสังคม ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น ครูมีทักษะการใช้คำถาม การนำเข้าสู่บทเรียนการใช้สื่อการสอน นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการทำงาน โดยรวมแล้วประกอบด้วย สมรรถนะทักษะ (hardskill) และ จรณทักษะ (จะระนะ) (soft skill) บุคคลที่มีจรณทักษะจะเป็นผู้ปฏิบัติงานได้ดี ส่วนบุคคลที่มีสมรรถนะทักษะจะเป็นผู้ปฏิบัติงานได้เก่ง (ราชบัณฑิตยสถาน:2551)

ทักษะ หมายถึง ความชัดเจนและความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ ได้แก่ ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น การอ่านการสอน การจัดการ ทักษะทางคณิตศาสตร์ ทักษะทางภาษา ทักษะทางการใช้เทคโนโลยี ฯลฯ(ทักษะ:2562)

ทักษะ หมายถึง ความสามารถ ความชำนาญ และความคล่องแคล่วว่องไว ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลได้เรียนรู้ที่จะทำด้วยความรวดเร็ว แม่นยำถูกต้อง ซึ่งอาจจะเป็นทางร่างกายหรือสมองในระยะที่รวดเร็ว เช่น ความสามารถในการคิดเลขได้รวดเร็ว การวาดภาพเร็ว(ทักษะและเทคนิคการสอน:2562)

ทักษะ เป็นคำที่นำมาจากรากศัพท์ ภาษาสันสกฤต และในวิชาการศึกษาได้แปลมาจากคำว่า Skill ซึ่งมีความหมายถึง ความสามารถ ขยันหมั่นเพียร ความคล่องแคล่ว แข็งแรง นอกจากนี้พจนานุกรมไทยได้ให้ความหมายของทักษะไว้ว่าเป็นความชำนาญและความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในเวลารวดเร็วและเกิดประสิทธิภาพ(ทักษะและเทคนิคการสอน:2562)

สรุปได้ว่า ความหมายองค์ประกอบศักยภาพด้านทักษะ คือ ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพด้านทักษะในศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 สถานการณ์โลกมีความแตกต่างจากศตวรรษที่ 20 และ 19 ระบบการศึกษา ต้องมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความเป็นจริง ความท้าทายด้านการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในการเตรียมนักเรียนให้พร้อมทั้งชีวิตในศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องสำคัญของกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกในศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ในประเทศสหรัฐอเมริกาแนวคิดเรื่อง “ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21” ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยภาคส่วนที่เกิดจากวงการนอกการศึกษา ประกอบด้วยบริษัทเอกชนชั้นนำขนาดใหญ่ เช่น บริษัทแอปเปิ้ล บริษัทไมโครซอฟ บริษัทวอลต์ดิสนีย์ องค์กรวิชาชีพระดับประเทศ และสำนักงานด้านการศึกษารัฐ รวมตัวและก่อตั้งเป็นเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st Century Skills) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า เครือข่าย P21 หน่วยงานเหล่านี้มีความกังวลและเห็นความจำเป็นที่เยาวชนจะต้องมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 จึงได้พัฒนาวิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ขึ้น ทักษะสำคัญที่เด็กและเยาวชนควรมีได้ว่า ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม หรือ 3R และ 4C ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ 3 R ได้แก่ Reading (การอ่าน) การเขียน (Writing) และ คณิตศาสตร์ (Arithmetic) และ 4C Critical Thinking – การคิดวิเคราะห์ Communication – การสื่อสาร Collaboration - การร่วมมือ และ Creativity - ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยี และการบริหารจัดการด้านการศึกษาแบบใหม่(กระทรวงศึกษาธิการ:2562)

สุทัศน์ สักกะพันธ์ กล่าวว่า ปัจจุบันยุคที่โลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วอันสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกันกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและมีการเตรียมความพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนที่มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 นี้มีความรู้ความสามารถ และทักษะจำเป็นซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้รวมทั้งเป็นยุคแห่งการแข่งขันทางสังคมค่อนข้างสูงในปัจจุบัน ส่งผลต่อการปรับตัวให้ทันเทียมและเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน

บริบททางสังคมในทุกมิติรอบด้าน(สุทัศน์ สัมคะพันธ์:2561) ทฤษฎีการเรียนรู้ของบลูม (Bloom's Taxonomy of Learning) จะเปลี่ยนไปเน้นทักษะการเรียนรู้ขั้นที่สูงขึ้น (higher order learning skills) โดยเฉพาะทักษะการประเมินค่า (evaluating skills) จะถูกแทนที่โดยทักษะการเอาความรู้ใหม่ไปใช้อย่างสร้างสรรค์ (ability to new knowledge in a creative way) ในอดีตที่ผ่านมานักเรียนไปโรงเรียนเพื่อใช้เวลาในการเรียนรายวิชาต่าง ๆ เพื่อรับเกรดและเพื่อให้จบการศึกษา แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป เช่น การเรียนการสอนที่ช่วยให้นักเรียนได้เตรียมตัวเพื่อใช้ชีวิตในโลกที่เป็นจริง (life in the real world) เน้นการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) ด้วยวิธีการสอนที่มีความยืดหยุ่น (flexible in how we teach) มีการกระตุ้นและจูงใจให้ผู้เรียนมีความเป็นคนที่มีความคิดแก้ปัญหา (resourceful) ที่ยังคงแสวงหาการเรียนรู้แม้จบการศึกษาออกไปลักษณะของหลักสูตรในศตวรรษที่ 21 จะเป็นหลักสูตรที่เน้นลักษณะเชิงวิพากษ์ (critical attributes) เชิงสหวิทยาการ (interdisciplinary) ยึดโครงงานเป็นฐาน (project-based) และขับเคลื่อนด้วยการวิจัย (Research Driven) เชื่อมโยงท้องถิ่นชุมชนเข้ากับภาคประเทศและโลกในบางโอกาสนักเรียนสามารถร่วมมือ (collaboration) กับโครงงานต่าง ๆ ได้ทั่วโลกเป็นหลักสูตรที่เน้นทักษะขั้นสูง พหุปัญญาเทคโนโลยีมีเต็มเดียว ความรู้พื้นฐานเชิงพหุสำหรับศตวรรษที่ 21 และการประเมินผลตามสภาพจริง รวมทั้งการเรียนรู้จากการใช้บริการ (service) ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญภาพของห้องเรียนจะกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น (greater community) นักเรียนมีคุณลักษณะชี้นำตนเองได้ (Self Directed) มีการทำงานทั้งอย่างเป็นอิสระและอย่างร่วมมือกับคนอื่นหลักสูตรและการสอนจะมีลักษณะท้าทายสำหรับนักเรียนทุกคน และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลหลักสูตรจะไม่เน้นการยึดตำราเป็นตัวขับเคลื่อน (textbook-driven) หรือแบบแยกส่วน (fragmented) เช่นในอดีต แต่จะเป็นหลักสูตรแบบยึดโครงงานและการบูรณาการการสอน ทักษะและเนื้อหาจะไม่เป็นจุดหมายปลายทาง เช่น ที่เคยเป็นมาแต่เด็กนักเรียนจะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการวิจัย และการปฏิบัติในโครงงาน การเรียนรู้จากตำราจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นความรู้ (knowledge) จะไม่หมายถึงการจดจำข้อเท็จจริงหรือตัวเลข แต่จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและปฏิบัติโดยเชื่อมโยงกับความรู้ และประสบการณ์เก่าที่มีอยู่ทักษะและเนื้อหาที่ได้รับจะเกี่ยวข้อง และมีความจำเป็นต่อการปฏิบัติในโครงงาน จะไม่จบลงตรงที่การได้รับทักษะและเนื้อหาแล้วเท่านั้น การประเมินผลจะเปลี่ยนจากการประเมินความจำและความไม่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจต่อการนำไปปฏิบัติได้จริงไปเป็นการประเมินที่ผู้ถูกประเมินมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองด้วย ทักษะที่คาดหวังสำหรับศตวรรษที่ 21 ที่เป็นหลักสูตรที่เป็นสหวิทยาการ(Bloom:1956)

สรุปได้ว่า ความหมายศักยภาพด้านทักษะในศตวรรษที่ 21 คือ โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยค

ศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยคในคุณลักษณะตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวอ้างศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคนั้นเป็นคุณลักษณะที่ซับซ้อนยากมาก ดังนั้นจึงเป็นต้องนำเอาศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้ ดังนี้

พสุ เดชะรินทร์ ได้กล่าวไว้ว่า หลักผู้นำจากพระพุทธศาสนาประการแรกคือบทบาทของผู้นำกับการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านการเมืองเศรษฐกิจทำให้ผู้นำขององค์กรต่าง ๆ ต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกองค์กรโดยภายใต้หลักกัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการนั้นมีอยู่ข้อหนึ่ง คือ วัตถุประสงค์หรือเป็นผู้รักจักพูดโดยการที่จะเป็นนักพูดที่ดีนั้นต้องพูดให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ พูดให้ผู้อื่นได้ประโยชน์หรือพูดให้ผู้อื่นช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ไม่ใช่ว่าพูดเพื่อหาประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสาร หรือนักพูดที่ดีไว้ 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง (อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน) พูดจริงใจ (พูดจนคนยอมรับและอยากจะลงมือทำ) พูดเร้าใจ (พูดให้เกิดความศรัทธากระตือรือร้น) และพูดให้เร้าใจ (พูดให้เกิดความร่าเริงมีความหวังในผลดีและทางที่จะสำเร็จ) การเป็นผู้รักจักพูดตามหลักการข้างต้นนั้น สามารถนำมาปรับใช้กับการพูดเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ไม่จำเป็นแต่ต้องเป็นการพูดของผู้นำเท่านั้น แม้กระทั่งอาจารย์ที่สอนหนังสือเอง ก็ต้องรู้จักพูดให้แจ่มแจ้ง จริงใจ เร้าใจ และเร้าใจ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจ กระตือรือร้น และสนใจที่จะเรียนหนังสือ สำหรับตัวผู้นำนั้นนอกเหนือจากการรู้จักที่จะพูดแล้วยังต้องรู้จักที่จะฟังด้วย โดยท่านใช้คำว่า วจนกขโม แปลว่า ควรทนหรือฟังต่อถ้อยคำของคนอื่นด้วย ไม่ใช่ว่าเอาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ซึ่งการเป็นผู้ฟังที่ดีนั้น ถือเป็นสิ่งที่ยากและท้าทายสำหรับผู้นำหลาย ๆ ท่านเนื่องจากผู้นำจำนวนมากมักจะชอบพูดมากกว่าฟัง โดยเฉพาะการรับฟังจากผู้ใต้ค่าหรือเป็นลูกน้อง นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมว่าไว้ว่า คัมภีร์จะ กะถึง กัตตา แปลว่ารู้จักแถลงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งโดยประเด็นหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญ ก็ต้องสามารถอธิบาย ทำให้ผู้ร่วมงานมีความเข้าใจ

หลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่มักจะถูกนำมาโยงกับเรื่องของการทำงานร่วมกับผู้อื่นหรือภาวะผู้นำนั้นคือหลักพรหมวิหาร 4 ประการ ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องมียึดประจำในจิตใจ เพื่อนำไปสู่การแสดงออกที่ดีและเหมาะสม และสำหรับตัวผู้นำแล้ว ถ้าสามารถแสดงออกได้อย่างดีและเหมาะสมแล้ว ก็จะนำไปสู่ศรัทธาจากบุคคลต่าง ๆ ในองค์กรและทำให้สามารถนำพาทุกคนไปในทิศทางเดียวกันได้ พรหมวิหาร 4 นั้นประกอบด้วย เมตตา โดยมีความเป็นมิตรไมตรีต่อผู้อื่น มีน้ำใจปรารถนาดีต่อผู้อื่นกรุณา คือความต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยเมื่อผู้อื่นมีทุกข์นั้นผู้นำจะต้องมีกรุณาช่วยบำบัดทุกข์ให้ มุทิตา ก็คือเมื่อพนักงาน เพื่อนร่วมงานมีความสุข ความสำเร็จมากขึ้น ผู้นำก็ต้องพลอยยินดี ช่วยส่งเสริมสนับสนุน และสุดท้าย คือ อุเบกขา ก็คือ การรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่งหลักพรหมวิหารสี่นี้เป็นสิ่งที่ผู้นำควรจะยึดเป็นหลักธรรมในการบริหารงานเป็นประจำวันทั่วไป โดยเฉพาะกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมงาน ลูกน้อง หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ กับองค์กร โดยเมื่อบุคคล

อื่นมีปัญหา มีทุกข์ เดือดร้อน ผู้นำก็ต้องมีความกรุณาที่จะแก้ไขปัญหา ในขณะเดียวกัน เมื่อบุคคลอื่นประสบความสำเร็จ มีความสุข ก็ต้องมีมุทิตา ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ในช่วงสถานการณ์ปกตินั้นก็ต้องคอยดูแล เอาใจใส่ให้บุคคลต่าง ๆ ในองค์กรมีความสุขในการทำงาน และสุดท้าย ในการบริหารงานทุกอย่างผู้นำจะต้องมีและสามารถรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง เข้าข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งหลักของอุเบกขานั้นจะคุมเมตตา กรุณา มุทิตา ไว้อีกด้วย โดยการปฏิบัติหรือช่วยเหลือผู้อื่นนั้น ก็จะต้องมีความเป็นกลางไม่ลำเอียง(พสุ เดชะรินทร์:2562) การที่ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาจะได้รับความช่วยเหลือและความสนับสนุนจากผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมของความเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาหรือหลักการในการ “ครองตน” ของผู้นำ กล่าวคือ ราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรมหรือ ธรรมของพระราชา 10 ประการ(คุณธรรม2562) ได้แก่ 1) ทาน (การให้) 2) ศีล (ความประพฤติดีงาม) 3) บริจาคะ (ความเสียสละ) 4) อาชวะ (ความซื่อตรง) 5) มัทวะ (ความอ่อนโยน) 6) ตปะ (ความแผดเผากิเลสตัณหา) 7) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) 8) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) 9) ขันติ (ความอดทน) และ 10) อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรมดา)

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายว่า พระพุทธศาสนาผูกพันอยู่กับชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน จนคนส่วนใหญ่ลืมไปว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนอินเดียประสูติและปรินิพพานในประเทศอินเดีย คำสอนของพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นภายใต้ข้อกำหนดของศาสนาพราหมณ์ และสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมอินเดีย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บรมครู” ปรากฏในบทสวดพระพุทธคุณ ดังต่อไปนี้ อตถาวโส สมโณ โคตโม สกยปุตโต สกยกุล ปพพิโต, ตัม โข ปณภควนตัม โคตมัม เอวํ กลยาณํ กิตติสัทโธ อพุกุคโต อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจระณสมปนโน สุกโตโลกวิทู อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานํ พุทโธ ภควาติ, ตมัม ภควนตัม อุตทิสส ปพพิโต โส เม ภควา สตถา ตสสหา ภควโต ธมมํ โรเจมีติ ท่านปุกุสชาติ ตอบว่า ดูกรท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคตม ผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชสกุลทางผนวชแล้ว ก็พระโคตมผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแลมีกิตติศัพท์ฟุ้งไปงามอย่างนี้ว่าแม้เพราะเหตุดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส รู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้แจกธรรม ดังนี้ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของข้าพเจ้า ๆ ขอขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคนั้น(คณาจารย์ มจร :2555)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายว่า คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพุทธธรรมมีสาระสำคัญ 2 ประการ คือ บุคลิกภาพและคุณธรรม(พระธรรมปิฎก:2546) ดังนี้

1) บุคลิกภาพ เป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส ความเป็นผู้มีสมบัติผู้ดี มีธรรม 4 ประการคือ รูป ปมาณิก ธัมม ปมาณิก และสุวิชาจรณะ สัมปันนะอธิบายได้ ดังนี้

ความสง่างามของรูป เรียกว่า รูป ปมาณิก คือ ถึงพร้อมด้วยความงดงามด้วยรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบวินัยทางร่างกายที่ดีอารมณ์เบิกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะชื่นชมยินดีทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ความงามของเสียงหรืองามเสียง เรียกว่า “โฆสัปปมานิก” มีความงดงามในการพูดในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ดีประเสริฐดุจ “เสียงพรม” 8 ลักษณะ คือ

(1) วิธสัทโธ (ไพเราะ)	(2) วิญญะโย (ชัดเจน)
(3) มัญญ (นุ่มนวล)	(4) สวณีย (ชวนฟัง)
(5) พินทุ (กลมกล่อม)	(6) อวิสารี (ไม่แตกพรา)
(7) คัมภีโร (ลึกซึ้ง)	(8) นินนาที (ก้องกังวาน)

ผู้สอนต้องบริหารวาจาให้มีความงามทั้ง 8 อย่าง ต้องรู้จักแต่งเสียง ให้สวยงามเหมาะสมกับความ เป็นครูไม่ประกอบ “วจีทุจริต” นั้นเอง

ความสง่างามในความรู้และสติปัญญา เรียกว่า “ธัมมัสปปมานิก” บุคลิกภาพทางสติปัญญาเป็น เรื่องของเขารับปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการทางพันธุกรรม ครูจึงต้องพัฒนา ตัวเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญามีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย “สัปปริสธรรม 7” คือ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของ คนดี คือ ธัมมัญญตา (รู้เหตุ), อตถัญญตา (รู้ผล), อัตตัญญตา (รู้ตน), มัตตัญญตา (รู้ประมาณ), กาลัญญตา (รู้ กาล), ปุคคลัญญตา (รู้คน) และ ปริสสัญญตา (รู้ชุมชน)

ความประพฤติดี หรือ ตามหลักธรรมของการเป็นครูดีของวัฒนธรรมไทยที่ถือว่าครูที่ดีจะต้องมี หลักธรรม 3 ส คือ สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาสนโน คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูงปลุกใจ ให้เกิดความ เพลิดเพลินในการเรียนและ สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และ บุคคลอื่น อันได้แก่ การเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดีเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป เพราะการ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ก็เป็นการสอนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะเกิดสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้เรียนและดีกว่าการ สอนด้วยการแนะนำ ซึ่งตรงกับหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ เป็นการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สามารถที่ จะนำไปปฏิบัติได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

2) คุณธรรมเป็นคุณลักษณะภายใน 3 ประการ คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณและกรุณาคุณ

ก. พระปัญญาคุณ ขอยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณและปฐิสัมภิทา

1. ทศพลญาณ

1.1 ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและฐานะ คือ หยั่งรู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้และอะไรเป็นไปได้แค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ ระหว่างเหตุกับผลและกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกระทบที่ดีและชั่ว ต่าง ๆ กัน

1.2 กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่าง สลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและ ความสัมพันธ์ภายในกระบวนการการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

1.3 สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สู่สุคติทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง จะเป็นทิฐฐ

ธัมมิกัตถะหรือสัมปรายิกัตถะหรือปรมัตถะก็ตาม รู้ว่าเมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

1.4 นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สถานะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอเนก รู้สถานะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนสังขารและอนุปาทินนสังขาร เช่น เรื่องชีวิตก็ทราบองค์ประกอบต่าง ๆ สถานะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่ของมัน เช่น การปฏิบัติหน้าที่ของชั้นธำณายณะและธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น

1.5 นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมฺม คือ รู้ธำณายณะความโน้มเอียง แนวความสนใจ ฯลฯ ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

1.6 อินทริยโปรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจ แคไหนเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะเข้าสู่การตรัสรู้หรือไม่

1.7 ฌานาทิสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้เกิดฌานวิโมกข์และสมาบัติเสื่อมหรือเจริญคล่องแคล่วจัดเจนหรือก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

1.8 ปุพเพนิวาสานุสสติ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้

1.9 จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

1.10 อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

2. ปฏิสัมภิตา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่าง ๆ

2.1 อรรถปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปโดยพิสดาร แม้ได้เห็นเหตุใด ๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในอรรถ

2.2 ธรรมปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระตุกหรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในธรรม

2.3 นิรุตติปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่าง ๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ

2.4 ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการและมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มาอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ข. วิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเลื่อมใสและนับถือความบริสุทธิ์นี้มองได้จากลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งกาย วาจาและใจ

2. ทำได้อย่างที่สอน สอนเขาอย่างไรก็ต้องปฏิบัติอย่างนั้น ทำให้เขาเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนของพระพุทธองค์จริง ๆ

3. มีความบริสุทธิ์ใจในการสอน สอนโดยมุ่งหวังประโยชน์ของผู้เรียนอย่างเดียว ไม่มีการเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตนหรืออามิสตอบแทนใด ๆ

ค. กรุณาคุณ สั่งสอนช่วยเหลือโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยทั้งที่เป็นกลุ่มและเป็นรายบุคคล ไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายและสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวง

บทสรุป

ศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยคในคุณลักษณะตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวอ้างศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคนั้นเป็นคุณลักษณะที่ซับซ้อนยากมาก ดังนั้นจึงต้องนำเอาศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้

ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีสติมาสร้างด้วยตนเองซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร 2) ทักษะการทำงาน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้ ความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ.(2562). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21.[ออนไลน์],<http://www.moe.go.th/moe/th/news>.
- กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ.(2543). ความหมายของคำว่าศักยภาพ.กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ
การพิมพ์.
- คุณธรรมของผู้ นำตามคำสอนในพระพุทธศาสนา.(2562).** [ออนไลน์. แหล่งที่มา :
<https://sites.google.com/site/thebuddhaonreconciliation/>.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2555). **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทักษะ หมายถึง.(2562). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.im2market.com/2017/11/28/4668>.
- ทักษะและเทคนิคการสอน.(2562). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://nokyung22ny.wordpress.com>.
- ทักษะและเทคนิคการสอน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://nokyung22ny.wordpress.com>.
- พลุ เดชะรินทร์.(2562). **ผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :
ww1.onab.go.th/index.php?option=com_content&view.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).(2546). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 6.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2551). พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552.
กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เศียร เศวต.(2532). ศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชีวิต.
- วีระวัฒน์ ปันนิตมัย.(2544). การพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ 3 .กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์
เน็ต จำกัด.
- สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ.(2548). แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based learning,
พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต จำกัด (มหาชน).
- สุทัศน์ สังคะพันธ์.(2556). ทำไมต้องทักษะในศตวรรษที่ 21. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.srn2.
go.th/attachments/article/145/รวบรวมบทความ.pdf](http://www.srn2.go.th/attachments/article/145/รวบรวมบทความ.pdf).
- สมศักดิ์ บุญปู'.(2563). การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<https://www.mcu.ac.th/article/detail/14295>.
- Bloom B S.(1956). Taxonomy of Educational Objectives, the classification of educational goals
– Handbook I : Cognitive Domain. New York: McKay.